

300 osnovnih i oko 1000 izvedenih pojmova. Prijevodu je dodan rječnik (što se u zadnje vrijeme sve učestalije radi), u ovom slučaju latinsko-hrvatski etičko-filozofski rječnik koji se odnosi na Vrančićevu *Kršćansku etiku*, a sadrži preko 800 pojmova. To je ujedno dobar prilog istraživanju i konačnom oblikovanju hrvatskog nazivlja uopće, a posebno u filozofsko-etičkom području i putokaz kako bi valjalo prići istraživanju i drugih autora ili tema iz hrvatske filozofijske i znanstvene baštine.

STIPE KUTLEŠA

Tomo Vereš, Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807) Prvo hrvatsko sveučilište, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1996. 102 str.

Knjiga o. Vereša *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807) Prvo hrvatsko sveučilište* prva je opširnija studija koja se bavi problemom osnutka i naravi zadarskog učilišta pri tom kritički sažimajući i produbljujući sve dosad dostupne spoznaje o tom problemu.

Našoj kulturnoj javnosti već je dulje vremena poznato postojanje dominikanskog učilišta u Zadru, no narav i datiranje postanka te ustanove skoro je redovito bilo opterećeno mnogim nejasnoćama. O. Vereš nas u prvom poglavlju (*Postupno svitanje istine*) opsežno vodi kroz dostupnu literaturu. Prvi spomen općeg učilišta u Zadru nalazimo kod zadarskog povjesničara C. F. Bianchija koji u svom djelu *Zara Cristiana* (1877) govori o postojanju općeg učilišta u okviru dominikanskog samostana spominjući čak da je bivša benediktinska opatija sv. Mihovila na otoku Ugljanu 1571. dodijeljena zadarskom samostanu upravo u svrhu održavanja te ustanove, no nažalost ne spominje niti točnu godinu osnutka učilišta niti izvore podataka koje navodi. Tek 1917. u djelu *Pogled na apostolsko-znanstveni rad dominikanaca u hrvatskim zemljama* o. Antonina Zaninovića prvi se put na hrvatskom jeziku govori o postojanju te ustanove: »Stari nam spomenici i pisci ističu osobito nekoje od tih škola, kao onu u Zadru, gdje za dalmatinsku provinciju opstojale (sigurno već u 16. vijeku) i *Studium generale* viša škola s pravom da polaznicima dijeli naslov lektora bogoslovlja...« (str. 14). Nažalost, to tumačenje počiva na pogrešnoj interpretaciji pojma *studium generale* kao pojma koji označava višu školu, a ne sveučilište i stoga zakriva pravu narav zadarskog učilišta. Sličnu pogrešku čini i Stjepan Zimmerman u svojoj studiji *Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj* (1929) gdje o općem učilištu govori naprosto kao o filozofsko-teološkoj školi: »Osobito se isticala dominikanska filozofsko teološka škola u Zadru, koja je (na generalnom kapitulu Reda u Rimu) 1553. izjednačena s ostalim visokim školama« (str. 15), što ponavlja i Teofil Harapin u članku *Razvitak filozofije u Hrvata* (1943) pišući o dominikanskom školstvu: »Veliki glas stekla je napose njihova dubrovačka škola..., a još više ona u Zadru, koja je bila 1553. na skupštini Reda u Rimu izjednačena s ostalim visokim školama Reda. Tu je školu zatvorila francuska vlada 1808.«

Takvo, uistinu skromno stanje spoznaja o dominikanskom općem učilištu potrajalo je do 1972. godine kada je dr. Stjepan Krasić, profesor crkvene povijesti na papinskom sveučilištu Tome Akvinskog »Angelicum« u Rimu, u svojoj doktorskoj disertaciji objavio dva značajna dokumenta koja se neposredno odnose na osnivanje zadarskog sveučilišta. Prvi od tih dokumenata odnosi se na osnivanje studija teologije 1396, a drugi na ustanovljenje općeg učilišta 8. prosinca 1495. godine. Međutim, prvobitna interpretacija dr. Krasića podrazumijevala je tek 1495. godinom osnutka sveučilišta, a 1396. godinom osnutka provincijalnog, a ne općeg učilišta. Takvo shvaćanje naišlo je na povoljan odjek i ubrzo je postalo šire prihvaćeno, no najnovija istraživanja dr. Krasića, s kojima se o. Vereš u rezultatu u potpunosti slaže, ali se razlikuje u metodi dokazivanja, pomiču početke visokog školstva u Hrvata 99 godina ranije.

No da bismo iz postojećih dokumenata išta mogli dokazati, presudno je razumjeti što podrazumijeva pojam studium generale. Studium generale (ili opće učilište) jest »prvotni naziv za sveučilište kao najvišu znanstvenu ustanovu (...) dok je izraz universitas označavao (...) društvenu zajednicu profesora i studenata, napose u Parizu, ili društvenu zajednicu samih studenata, kao u Bologni« (str. 9). Pri tome se »općenitost« općeg učilišta odnosi na: a) prenošenje i unapređenje *općeg znanja*, b) principijelnu otvorenost prema studentima i profesorima *svih narodnosti* i c) otvorenost *najširoj javnosti* (dakle ne samo svećenstvu već i svjetovnjacima). Takvo »opće učilište ... moralo je imati bar dva fakulteta: filozofski, koji je bio nezaobilazan za pristup ostalim trima fakultetima – teološkom, pravnom i medicinskom – i jedan od tih fakulteta« (str. 10). Ovo određenje općeg učilišta, uobičajeni nastavni program za ustanove tog tipa i načela djelovanja Dominikanskog reda o. Vereš primjenjuje na nekoliko dokumenata presudnih za naše spoznaje o zadarskom učilištu, dokazujući time postojanje prvog hrvatskog sveučilišta već od 1396. godine.

Dokumenti koje Vereš navodi tri su pisma općeg učitelja (magister generalis), tj. generala Dominikanskog reda Rajmonda iz Kapue, te dvije odluke općeg zbora Dominikanskog reda (*Osnutak prvoga hrvatskog sveučilišta 1396.*).

Ključni dokument svakako je odredba Rajmunda iz Kapue iz 1396. godine. Ona glasi ovako:

»Die 14 mensis Iunii (1396) fuit assignatum studium theologiae in conventu Iadrensi, et concessum fuit provinciali et diffinitoribus capituli provincialis eiusdem provinciae quoe possint ibi providere de officialibus.«

Prijevod glasi:

»dne 14. mjeseca lipnja (1396) bijaše naređeno (da se osnuje) učilište teologije u zadarskom samostanu te dopušteno provincijalu i vijećnicima provincijskog zbora iste provincije da se tamo mogu pobrinuti za dužnosnike« (str. 29).

Iz dokumenta je vidljivo da se ne osniva niti »provincijalni studij« (studium provinciale, što odgovara visokoj školi, ali ograničenoj na jednu pokrajinu /provinciju/), ni »svečano učilište« (studium solemne), već »učilište teologije«, tj. teološki fakultet. Pošto, kako smo već vidjeli u definiciji uobičajenog sveučilišnog programa, studiju teologije mora prethoditi studij filozofije, proizlazi da je filozofsko učilište u Zadru moralo postojati već najkasnije od 1391. godine (u skladu s onodobnim petogodišnjim

studijem filozofije kao pripremom za teologiju), što je u skladu s odlukama donesenim na općem zboru reda održanom 1259. u Valenciennesu koje zahtijevaju osnivanje filozofskih učilišta u svim dominikanskim provincijama (pa tako i u Dalmatinskoj provinciji nakon što je ustanovljena), te s odlukama istog dominikanskog upravnog tijela 1325. u Veneciji, gdje se određuje razrađeni petogodišnji nastavni program filozofije kao pripreme za studij teologije. Ustanovljavanje studija teologije uz već postojeći studij filozofije na taj je način zapravo ustanovljavanje općeg učilišta, tj. sveučilišta. Stanovitu težinu ima i činjenica da je osnivanje studija teologije zahtijevao sam general reda, a ne lokalni dužnosnik, jer po dominikanskom zakonodavstvu general reda nikad ne osniva provincijalna, već samo opća učilišta. Iz ovih razloga dokument valja smatrati upravo aktom osnivanja općeg učilišta u Zadru.

Da je riječ o općem učilištu, govori u prilog još jedan dokument: pismo Rajmunda iz Kapue kardinalu Filipu iz Alencona. Relevantna rečenica glasi ovako:

»Svaka provincija u mome redu ima jedan samostan u kojem je uspostavljeno opće učilište; pa htjele ne htjele, moraju napredovati u znanosti, te poslije nego su (braća) tamo uznapredovala postaju predavači i magistri po raznim samostanima« (str. 38).

Kako se riječi Rajmunda iz Kapue odnose na sve provincije, tako je očito da se moraju odnositi i na Dalmatinsku provinciju (koja je baš u tom vremenu i osnovana) i na zadarski dominikanski samostan u kojem baš taj isti Rajmund ustanovljava opće učilište. A da je zaista riječ o općem učilištu, govori posredno još jedno Rajmundovo pismo kojim, mjesec dana nakon pisma kojim ustanovljava opće učilište u Zadru, premješta Talijana Bonaventuru iz Ferrare u zadarski samostan »radi stjecanja akademskih naslova« (str. 38), čime zadarskom općem učilištu daje internacionalni karakter, karakter koji nadilazi značenje samo Dalmatinske provincije.

Međutim, izgleda da se s općim učilištem nešto dogodilo jer prvi dokument koji se na njega odnosi nakon 1400. godine (kada se u jednom bilježničkom spisu spominje neki lektor zadarskog učilišta po imenu fra Gradimir) zadarsko opće učilište nanovo uspostavlja (*Ponovno uspostavljanje zadarskoga sveučilišta 1495*). Naime, 8. prosinca 1495. general Dominikanskog reda Joakim Turriani piše:

»In eodem conventu (Jadrensi) ordinatur studium generale et magister Joannes de Jadra fit cursor, frater Dominicus de Segnia magister studii, frater Antonius de Modrusia (?); de studentibus provincialis provideat«,

ili u prijevodu:

»U istom (zadarskom) samostanu naređuje se opće učilište, a učitelj Ivan iz Zadra postaje tumač, brat Dominik iz Senja učitelj učilišta, brat Antun iz Modruša (?); za studente neka se pobrine provincijal« (str. 42-43).

Ovaj dokument uopće nije sporan jer se jasno kaže da je riječ o osnivanju općeg učilišta, a ujedno se i jasno imenuju predavači (koji su očito mahom domaćeg porijekla). Međutim, nameće se pitanje zašto se učilište ponovno otvara, što se dogodilo da je ono prestalo s radom? Dr. Krasić pretpostavlja da je zadarsko opće učilište tijekom ranog petnaestog stoljeća bilo premješteno u albanski grad Drač. Naime, Drač je u to vrijeme bio pod mletačkom upravom, a tamo je postojao i dominikanski samostan koji se nalazio u situaciji da je de facto predstavljao samu granicu katoličanstva prema islamskom, a ujedno i prema pravoslavnom svijetu s kojim se pokušavalo sporazumjeti da bi se organizirala zajednička obrana protiv nadirućih Turaka. Stoga

je drački samostan svakako mogao imati takvu važnost da bi dominikanske vlasti pristale na preseljenje zadarskog učilišta u Drač.

Međutim, o. Vereš, ne odbacujući Krasićevu hipotezu, nudi plauzibilnije rješenje koje se oslanja isključivo na poznavanje prilika u gradu Zadru i njegovoj okolici. Povijesni dokumenti, naime, pružaju dovoljno podataka o strašnim turskim pustošenjima u zadarskoj okolici, pa čak i pod samim gradom, i strahu koje je to pustošenje izazvalo kod zadarskog pučanstva. Vereš čak spominje da je »opasnost doista bila toliko velika da su oružje nosili čak i zadarski dominikanci, što je po duhu Evanđelja i propisu Reda strogo zabranjeno« (str. 48). U takvim okolnostima ne djeluje nevjerovatno da je dominikansko opće učilište prekinulo svoj rad naprosto iz straha pred prijetećim opasnostima. Tome u prilog govori i podatak da do ponovne uspostave učilišta dolazi u trenutku kada je izgledalo da se opasnost zaista smanjila. No, kako bilo da bilo, o. Vereš to pitanje ostavlja otvorenim za daljnja istraživanja.

Već 1553. zadarsko opće učilište postiže povlasticu dodjele stupnja doktorata teologije (*Povlašteno europsko sveučilište 1553*), čime je »promaknuto u red povlaštenih europskih sveučilišta kao što su ona u Parizu, Bologni, Firenzi, Milanu, Salamanci, Louvainu i Beču« (str. 51). To se zbilo na općem zboru reda u Rimu koji potvrđuje odluke prethodnog zbora o uvjetima za stjecanje doktorata, ali tim odabranim sveučilištima prirodaje i sveučilišta u Kölnu i Zadru. Pomalo neobično, međutim, isti zbor postavlja vrlo određene uvjete za postizanje doktorata na zadarskom učilištu (dok za druga to ne čini) određujući da »magistri koji namjeravaju doktorirati u Zadru mogu tumačiti Lombardijčeve *Misli* kroz četiri godine samo pod uvjetom da prije nego budu promaknuti za magistra predaju filozofiju ili teologiju na nekom fakultetu najmanje kroz osam godina« (str. 52). Na pitanje zašto su zadarskim doktorandima uvedeni tako određeni propisi o. Vereš odgovara da je to vjerojatno stoga što »Zadarsko sveučilište nije ušlo u sastav nekog općepriznatog europskog sveučilišta koje bi nadziralo njegov rad, nego je djelovalo kao samostalno sveučilište« (str. 53). S obzirom na tako stroge propise ujedno postaje jasno zašto je tako malo ljudi postiglo akademske stupnjeve na tom sveučilištu (po evidenciji dr. Krasića između 1553. i 1807. magistriralo je 96, a doktoriralo 105 osoba). Usprkos tome, na njemu je osim brojnih domaćih studiralo i preko 200 studenata iz inozemstva.

O utjecaju na hrvatsku kulturu zasada je, s obzirom na stupanj istraživanja i relativnu novost osnovnih spoznaja o zadarskom sveučilištu, još teško govoriti pa o. Vereš detaljnije govori samo o dvama osobama koje su vezane uz dominikansko opće učilište u Zadru: o Grguru Natalisu Budislaviću, filozofu, teologu i prirodosnastveniku koji je predavao filozofiju i teologiju u Zadru i o Luki Bračaninu – Poloviniću, predavaču i inkvizitoru u Zadru, jednom od začetnika biblijskih znanosti u Hrvatskoj.

Time o. Vereš zaokružuje iznošenje povijesti dominikanskog općeg učilišta u Zadru, upozoravajući nas na skoriju pojavu opsežne i temeljite monografije dr. Krasića posvećenu tom prvom hrvatskom sveučilištu, monografiju koja će vjerojatno osvijetliti i ona preostala mjesta slabo poznate povijesti zadarskog općeg učilišta (inače monografija je ovih dana predstavljena javnosti).

U prilogu o. Vereš donosi prijevod spica C.F. Bianchija Crkva i samostan sv. Dominika u Zadru te kraći slikovni prilog time upotpunjujući pregled podataka koje je iznio u knjizi.

Na kraju samo recimo da je ova knjiga o Vereša vrijedan doprinos proučavanju hrvatske kulturne baštine i poticaj našoj kulturnoj samosvijesti.

TRPIMIR ČOKOLIĆ

PRIKAZ ČASOPISA »POLIGRAFI« – dvobroja za 1996. pod naslovom »Hermetizam«. 144 str.

Hermetizam je termin što još uvijek, bez obzira na brojne rasprave što su ih povjesničari filozofije u posljednja dva desetljeća napisali o onome što se označava tim terminom, izaziva sumnjičavost ozbiljnih filozofa, ascirajući na nešto tajanstveno, zanimljivo i dostupno tek nekolicini »upućenih«, i po tome onda i nešto što se nikako ne dovodi u svezi s racionalnim, napose filozofijskim stavom.

Svaka, međutim, »živa« filozofija (svaka »prava« filozofija), ne tek ona školska, nego ona što je neprestano u potrazi za odgovorima na bitna pitanja ljudskog opstanka i što ne poštuje kalupe ni ograničenja, razne shematizme, tražit će poticaje u traganju za odgovorima na ta pitanja u različitim sferama duhovnog, u različitim tradicijama u kojima se isprepliću mitsko, teologijsko i filozofijsko, ne dopuštajući stroga razgraničenja. Jednoj od takovih tradicija pripada i hermetizam.

Raskorak pak između takve »žive« i školske filozofije možda ni u jednom duhovno-povijesnom razdoblju nije bio veći negoli u razdoblju renesanse. I upravo u tom razdoblju, u kojem je radikalno dovedeno u pitanje jedno stoljećima uvažavano tumačenje svijeta i u kojem se intenzivno traga za »novom paradigmom«, jedan takav fenomen, koji se najšire i najneodređenije imenuje »hermetizmom« dobiva gotovo središnju ulogu.

Nije začudno da onda jedno vrijeme poput našeg, vrijeme postmoderne, koje isto tako kao i razdoblje renesanse 15. i 16. stoljeća iskušava »potrošenost« sviju tradicionalnih formi tumačenja, reaktualizira upravo jedan takav fenomen kao značajan i još do kraja ne spoznat segment duhovne baštine. O tome svjedoče upravo recentni radovi povjesničara filozofije o dotičnoj tematici, čijem se pogledu sve intenzivnije otkriva značenje spomenutog fenomena.

O suvremenom interesu pak za taj fenomen svjedoči i prvi broj časopisa »Poligrafi« (revija za religiologiju, mitologiju i filozofiju) što je kao tematski dvobroj izdan pod naslovom »Hermetizam« u Ljubljani početkom 1996.

Radi se o zborniku prijevoda, rasprava i komentara čiji je urednik Igor Škamperle (urednik revije je Marko Uršič).

Kako smatramo da se pritom radi o izuzetnoj pojavi na ovim našim prostorima, bez obzira na to što nije riječ o hrvatskoj publikaciji, držimo je vrijednim prikazati u »Prilozima«, i to iz dva razloga. Ponajprije, ovaj dvobroj časopisa »Poligrafi« posvećen je temi vrlo značajnoj za europsku duhovnu povijest uopće. Uz to, radi se o fenomenu – tradiciji (u kojem temeljnu ulogu imaju svakako spisi tzv. »Corpus hermeticum-a«)